

Schitzen „Schale der Huelsenfruechte“ = slov. ježice
Gruschkitze = slov. kruškica

Geislitz „Haferbrei“ = slov. kiselica

Proseck „Weiler bei Windisch—Matrei“ (!) = slov. prosek

Pogratte (Pogrite, Pongritte) „schlechte Schlafstelle — Lager fuer Holzknecchte“ = slov. pograd „daščani odor uza zid kao postelja; slamna postelja planinskih koliba“.

Rob „Bergrand“

Promašeno je tada bilo objašnjevanje nekih tirolskih njemačkih izraza kao slovenizama, jer su se mogli odrediti i drukčije — kao napr. za *Arl* „ralo“, jer je *Arl* vrlo rasprostranjeni germanski izraz za tu oraću spravu — osim drugih sličnih slučajeva.

Što se međutim može iskoristiti iz cjelokupne do sada poznate građe o tirolskom stanovništvu prošlih vremena, to je, među ostalim, u dokumentima prošlosti često bilježeno opstojanje obiteljskih zadruga, nazvanih „Mithauserei“ a njihove starješine „Vorhauser“ (inače jamačno administrativno i „Haus—Kommunion“ ili „Kommunhausung“.)

Tako se brojne zadruge bilježe tamo u 16. stoljeću, a među njima i konkretni slučajevi upravo u Windisch—Matrei 1552. g. Vlasti ih tada štite, za razliku od vremena Napoleonovih, kada se bilježi, da francuske vlasti podpiru njihovo raspadanje. Značajan je jedan posvjedočeni slučaj zadruge iz 1820. g., kada se podijelila a brojila je 38 zadrugara (na žalost neoznačene narodnosti). Ima međutim jedan pouzdan podatak, iz kojega se može po prezimenu zaključiti da je tamo bilo i slovenskih zadruga.

Otkada su bili ovi Slovenci u Tirolu, to nije nijedan od pisaca, koji su se njima bavili, izveo na čisto i uvjerljivo dokazao. Možda će ostati kao najuvjerljivija hipoteza H. I. Bidermanna da su se u dosta davno vrijeme onamo odselili zajedno sa seobom Ladina iz Friuli pa bi prema tome ovo bio ogranak zapadnih jugozapadnih Slovenaca. Tu bi mogućnost trebalo ili opovrći ili utvrditi na osnovi još potanjih i savjesnijih proučavanja njihovih dosta brojnih tragova, naročito jezičnih, koji su gore u izboru navedeni.

1. O njima je napisao prilog i slovenski slavist i etnolog Ivan Kunšič (1874 — 1899), ali je do sada ostao u rukopisu, dok je spomenuti rad J. C. Mitterutznera objelodanjen u slovenskom prijevodu kao „Slovani v iztočni Pustriški dolini na Tirolskem“ (u posebnoj knjižici — Novo mesto 1880).

Za te podatke zahvaljujem Zmagu Šmitku, asistentu Odjelka za etnologiju Filozofske fakultete u Ljubljani.

MILOVAN GAVAZZI, Zagreb

ŽUPANIČEV DOPRINOS PROUČAVANJU ETNOGENEZE BALKANSKIH NARODA

I

Ovo izlaganje treba shvatiti samo kao prilog proslavi četrdesetogodišnjice razvoja slovenačke etnologije na Ljubljanskom univerzitetu. Ono je došlo neočekivano, kao zamena najavljenog predavača, koji iz opravdanih razloga nije mogao da prisustvuje ovom cenjenom skupu. Zbog toga je izlaganje skicirano bez osobitih prethodnih priprema. Više je sećanje na prvog predstojnika Etnološke katedre Ljubljanskog univerziteta i na trajnost njegovog obimnog naučnog dela, iz kojeg se ovom prilikom izlaže samo jedan mali segment. S druge strane, ovo je moja lična zahvalnost Etnološkoj katedri u Ljubljani, gde sam bio na specijalizaciji 1958/59. kod prof. Dr Vilka Novaka i od njega naučio mnogo iz etnologije, kao i od prof. Dr Boža Škerlja iz antropologije.

Zahvaljujem sadašnjem kolektivu Pedagoško znanstvene enote za etnologiju, koji mi je omogućio da prisustvujem ovom jubileju i pri tome uzmem reč. Moje izlaganje, dakle, posvećeno je najsumarnijoj oceni života i naučnog dela osnivača ove pedagoško-naučne jedinice — Dr Niku Županiču.

II

Ime Nika Županiča često se susreće u stručnoj i naučnoj literaturi. O njemu, njegovom životu i radu mogu se napisati brojne rasprave. Nauka će se još dugo suočavati i služiti njegovim delom a pojedinci slediti i proučavati burnu biografiju i obimnu bibliografiju ovoga po mnogo čemu zanimljivog i markantnog čoveka. Poznavao sam ga lično. Umeo je da pleni i pojavom i rečju i delom. Umeo je da pridobije i veže za sebe. Znao je da bude originalan, duhovit, vedar, plemenit, srdit, druželjubiv, radan. Umeo je da bude i boem. Dakle, krasile su ga sve ljudske osobine, a iznad svega rodoljublje. Živeo je za svoj narod i stvarao za njegovu nauku. Takav je utisak ostavio na mene, još one 1958., kada sam ga upoznao u Ljubljani za vreme moje specijalizacije.

III

Ovde medju prisutnima sigurno ima boljih poznavalaca Županičevog dela od mene. Ali, ja ću se ipak usuditi da u ovoj prilici kažem nekoliko reči o Županiču, koji ostaje sa nama i produžava da živi u svome delu. Dakle, ko je Niko Županič?

Najsazetije i najsadržajnije je to iskazala, čini mi se, Dr Marija Makarovič, nekadašnja njegova učenica, u Enciklopediji Jugoslavije (1971.): „Županič Niko, etnolog, istoričar, antropolog (Griblje, Bela krajina 1. XII 1876. — Ljubljana 11. IX 1961.). Gimnaziju polazio u Novom mestu, studirao geografiju, praistorijsku arheologiju, etnologiju i antropologiju na Filozofskom fakultetu u Beču, gde je 1903. doktorirao. Radio u Antropološko-arheološkom institutu u Minhenu i na Terezijanskoj akademiji u Beču. Od 1908. kustus Istorijsko umetničkog muzeja u Beogradu. Za vreme prvog svetskog rata u emigraciji. Od 1915. član Jugoslovenskog odbora. Od 1921. bio upravnik Etnografskog instituta, odnosno od 1923. osamostaljenog Etnografskog muzeja u Ljubljani. Njegovom inicijativom pokrenut je u Ljubljani časopis *Etnolog*, koji je Županič uređivao 13 godina. Kada je 1940. osnovana samostalna etnološka katedra na Ljubljanskom univerzitetu Županič je bio njen (prvi) predstoj-

nik. Penzionisan je 1957. godine. Prvenstveno je proučavao istorijske, antropološke i etnološke probleme Balkanskog poluostrva i Male Azije, počevši od etnogeneze do etnologije novijeg doba."

Ovo je najsazetije što se o biografiji Nika Županića može reći u ovom trenutku, a ko želi bolje da upozna njegovu životnu stazu, dugu osam ipo decenija, može to učiniti iz Zbornika „Pedeset godina Ljubljanskog univerziteta“, iz časopisa *Etnolog i Slovenski etnograf*, iz osvrta Franja Baša, France Stelea, Milka Kosa i drugih, kao i iz posebne sveske koju je o Niku Županiću izdao Belokranjski muzej u Metlici, pred kojim je postavljena Županićeva bista, kao i spomen ploča u Griblima, na „hiši koja stoji na mestu Županićeve rojsne hiše“. U svakom slučaju reč je o neumornom radniku, izuzetnom pregaocu i velikom rodoljubu (Slovenu, Jugoslovenu i Slovenu).

Iz bogatog Županićevog dela, koje broji nekoliko stotina naslova, za ovu priliku se može izdvojiti samo nekoliko od njih, koja spadaju u razmatranja etnogeneze:

Telesna metamorfoza narodov na našem jugu, Dom in svet XX, Ljubljana 1907

Sistem istorijske antropologije balkanskih naroda, Starinar II—III, Beograd 1908

Žumberčani in Marindolci, Prosvetni glasnik, Beograd 1912

Etnogeneza Jugoslovena, Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti 222, Zagreb 1920

Tragom za Pelazgima, Naroda starina III, Zagreb 1922

K antropologiji osmanskih Turaka angorskog i konijskog vilajeta, Etnolog I, Ljubljana 1927

Prvi nosilci etničnih imen Srb, Hrvat, Čeh in Ant, Etnolog II, Ljubljana 1928

Značenje nekih starih geografskih imena na Balkanskom poluostrvu, Etnolog V—VI, Ljubljana 1933

K fizio-etnični metamorfozi narodov s posebnim ozikom na Jugoslovene, Etnolog V—VI, Ljubljana 1933

Izvor in ime Antov, Etnolog VII, Ljubljana 1934

Ime Grk pri pomenu velikani pri Belokranjcih, Etnolog VII, Ljubljana 1934

O rasi estetiki ljudstva pri Jugoslovanih, Etnolog VIII—IX, Ljubljana 1936

Značenje barvnega atributa v imenu „Crvena Hrvatska“, Etnolog X—XI, Ljubljana 1938

Imena rodbin, domov in naselij kot pomožni vir za zgodovino migracij, ter nekoliko belokranjskih primerov, Zbornik Etnografskog muzeja u Beogradu 1901—1951, Beograd 1953

Boz rex Antorum, Situla, Beograd 1961

Na osnovu ovih i onih daleko brojnijih ovde ne pomenutih Županićevih radova, može se stvoriti relativno jasna i do danas uglavnom naučno ne pokolebana slika etnogeneze balkanskih naroda.

Pre svega, Županić je uočio da se poreklo i sastav današnjeg stanovništva Balkanskog poluostrva može promatrati samo u sklopu etno-antropološke povezanosti čitave Evrope, Azije i severne Afrike. Zbog toga je na Balkanskom poluostrvu danas uočljiva uglavnom kombinacija dinarske, apske, nordijske i istočno-evropske (baltičke) rasne komponente. Ali, u ovaj sastav ulaze isto tako, s manjom ili većom primesom, Orijentalidi, Mongolidi, Turanidi, Negridi.

Županić je pošao od najstarijeg autohtonog balkanskog stanovništva koje je u početku obeležio nepoznatom, što bi odgovaralo matematičkom izrazu X (iks). Bila je to drevna (neolitska), praistorijska, alarodska, hetitska ili pelazgijska podloga. Županić je prvi uočio ovu nešto odredjeniju „etničku“ stepenicu, koja se možda razvila ili zapljusnula Balkansko poluostrvo. Zna se ipak da je sigurno živela na područjima današnje Makedonije.

Pelazgi su, po Županiću, bili najstariji poznati i etnički identifikovani stanovnici Balkanskog poluostrva. Oni su pripadali alarodskoj porodici koja nije bila ni indoevropska, ni semitska, ni mongolska, već jezička skupina „sui generis“. Od ove skupine, koja je svoje vreme naseljavala prostore oko Sredozemnog mora, ostali su, izgleda, samo Baski u Pirinejima i Kavkaski domorodci. Inače, ovamo su, po Županiću, pripadali Ligurci, Etruščani, Sikulci, Pelazgi, Amazonke, Kastijci, Sumerci, Egipćani (vidi: Etnolog V—VI).

Županić je utvrdio da su Pelazgi onaj „praistorijski narod u Egeji“ koji se odlikovao crnpurastom bojom kože, nižim rastom i brahikefalijom. Preko ovoga sloja razlili su se u drugom milenijumu pre nove ere prvi talasi indoevropljana. Ali, ovim, preko tragova njihove kulture ulazi se kasnije i u razdoblje pisane istorije.

Posle Pelazga — Jelini, Frižani, Mižani, Tračani i Iliri, predstavljaju po Županiću, prve etnički sigurnije određene grupe. Oni su ostavili tragove svoje kulture po kojima se mogu identifikovati. U antropološkom pogledu sve ove grupe su, po Županiću, bile slične. Osnovne njihove antropološke karakteristike u vreme dolaska na Balkansko poluostrvo bile su: visoki, belokoži, modrooki, crvenskasto-plavokosi, dolihokefalni. Medjutim, sve ove svetlo pigmentisane dolihokefalne nordide jug je vremenom — kako kaže Županić — pretvorio u tamnolute brahikefale. To potvrđuju nalazi u Bosni, Makedoniji, Srbiji, pa i Sloveniji (Ptuj, Bled).

Rimljani su predstavljali poseban etnički supstrat. Nekoliko stoleća rimske vladavine po Balkanskom poluostrvu sigurno nije ostalo bez šireg odjeka. Uostalom i danas živi primeri toga procesa su „Vlasi“ koji su prihvatili romanska kulturna obeležja, ali isto tako sačuvali i dosta starobalkanskih odlika. Oni su se održali do turske okupacije, sklonili se delimično pod mimikriju grčkog imena i jezika (u Makedoniji i Srbiji) i takvi ušli čak i u gradska naselja. Kao Aromuni, Makedonski Vlasi, Kucovlasi, Cincari, oni su bili dobro poznati po Balkanskom poluostrvu.

Istarski Vlasi na severozapadu, zatim morlački vlaški lanac u Dalmaciji i aromunski na jugoistoku, bile bi najveće „etničke pukotine“ u kojima su očuvani tragovi starog dubljeg romanskog etničkog sloja na Balkanskom poluostrvu. Županić je utvrdio da su se, pored ovog staroromanskog sloja po planinama, takodje i na nekim tačkama u Jadranskom Primorju, čuvali dugo ostaci starog romanskog stanovništva. Utvrdjeni primorski gradovi dugo su odoljevali penetraciji. Slično je bilo i sa Albancima. Strma obala na jednoj, a Prokletije sa Šarom i Pindom na drugoj strani, štatile su prodor romanizacije i slovenizacije u intenzivnijem obuhvatu, mada su oba ova procesa nagrivala tamošnje albansko stanovništvo.

Dolazak Slovena na Balkansko poluostrvo predstavljao je nov etnički supstrat. Županić je nagovestio pravce slovenskih kretanja. Tri su bitna područja kroz koja su prolazili.

1) Iza Karpatskog luka zapadnom obalom Crnoga Mora,

2) Centralnom Panonijom sa udarnim tačkama kod Singidunuma i Sirmiuma i

3) Pentracijom Alpskih Slovena sa srednjeg Dunava (od današnje Bratislave) prema Beču i istočnim Alpama.

Po dolasku Slovena na Balkansko poluostrvo i njihovom susretu sa romanizovanim starosedeoćima, izvesno vreme nije bilo većih potresa, kako kaže Županič.

Turska epoha i njihova vladavina od četiri sto do pet sto godina u nekim krajevima, krije u sebi splet činjenica i veoma složenih procesa. Županič je ukazao na te procese koji su se odrazili ne samo u etničkoj strukturi, nego i u ekonomskom, kulturnom i društvenom životu balkanskih Slovena.

Postavlja se pitanje: U čemu je Županičev doprinos proučavanju etnogeneze balkanskih naroda? Ukratko, to bi se, po mom mišljenju, moglo svesti na sledeće:

1) Županič je među prvima ukazao na značaj ovog problema i uveo ga u našu nauku,

2) Promatranje etnogeneze Županič je postavio veoma široko, na arheološkoj, antropološkoj, istorijskoj, antropogeografskoj, kulturnoistorijskoj i etnološkoj osnovi,

3) Ovakvim pristupom i postavljanjem problema Županič je trasirao moguće smernice razvoja pojedinih etničkih grupa i naroda u balkanskim i širim prostorima

4) Uveo je istorijsku antropologiju u okvir etnoloških proučavanja,

5) Dao je osnovu i neosetno ukazao na potrebu proučavanja etnosa kao osnovne etničke kategorije u prostoru i vremenu,

6) Činio je sve to sa mnogo naučne akribije pošto su savremene naučne discipline uglavnom potvrdile Županičeve tadašnje analize i zaključke,

7) Radio je sve to u vreme kada naučne discipline nisu bile razvijene u današnjem smislu reči,

8) Najzad, etnogeneza je samo jedna oblast koju je Županič uveo u etnologiju, ne zaboravljajući pri tom ni druga etnološka područja, koja su i danas predmet etnoloških proučavanja,

9) Etnogeneza je samo jedan segment iz Županičevog širokog naučnog spektra, a o drugim područjima će se razgovarati u drugoj prilici.

Jednom rečju, Županičevo naučno delo ima svoje značajno mesto u razvoju slovenačke i jugoslovenske, pa i opšte, naučne misli. Ono je postalo njen integralni deo znatno više nego što to izgleda na prvi pogled.

PETAR VLAHOVIĆ, Beograd

DIPLOMANTI IZ ETNOLOGIJE POD A DO LETA 1980

- 1945 dr. Farkaš Andrej
 1946 Kuret Niko
 Severkar Franc
 1947 Novak Vilko
 1951 Baš Angelos
 Bohinec Marija
 1953 Urbas Antonija
 Jerman—Kržišnik Magdalena
 Jagodic Marija
 1954 Šušteršič Jernej
 Štrukelj Pavla
 Meze Ljudmila
 Lah Marija
 1955 Vran Živka
 Maurovič Ivo
 Stefanciosa Vanda
 Machiedo Ira
 1956 Kuhar Boris
 Poberaj Tatjana
 1957 Cevc Anton
 Sekula—Erzin Dušica
 Rudolf Eva
 Ogorelec Milena
 1958 Pavše—Žnidaršič Rozina
 Gumilar Pavla
 Beran—Koren Vlasta
 Bar Adolfina
 Orel Boris
 1959 Zupančič Danica
 Novak Ana
 Cilenšek Laura
 Kremenšek Vekoslav
 Čuperla Nada
 1960 Senčar Helena
 1961 Specogna Ettore
 Krča Breda
 1966 Svoljšak Dragomir
 Ložar Helena
 1967 Antić Ljiljana
 1968 Plestenjak—Jemec Barbara
 Sedej Ivan
 Bitenc Antonija
 1970 Križnar Naško
 Krnel Duša
 Ravnik Mojca
 1971 Bogataj Janez
 1972 Cuculić Mirjana
 Koch Živa
 Sinčić Gorjana
 Sterle Marjeta
 Zemljič Sinja
 1973 Čeh Majda
 Ovsec Damjan
 Šlibar Vladimir
 Šmitek Zmago
 1974 Vogel Milan
 Zega Danilo
 1975 Hegediš Boris
 1976 Knific Vladimir
 Petek Tone
 Počkar Ivanka
 Vuk Vili